

**ЖИНОЙ – ХУҚУҚИЙ ХОДИСАЛАРНИ БИЛИШДА МЕТОДОЛОГИК
БИЛИМЛАРГА ЗАРУРИЯТ (ПО НАПРАВЛЕНИИ: КОНЦЕПТУАЛЬНО-
МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО
ПРОЦЕССА)**

Абдухаликов С.

фалсафа фанлари доктори, доцент
(ЎзР ИИВ Академияси)
(Телефон номери: 998260553)

Аннотация: мақолада жиной-хуқуқий ҳодисаларни билишда объектив қонуниятларга оид методологик билимларга зарурият, методологик билимларни тарих, жумладан, хуқуқни диалектик маданий тушунишга асосланган ижтимоий ва хуқуқий – фалсафий билимлар билан бойитишга бўлган эҳтиёж масалалари бўйича тегишли фикрлар берилган.

Калит сўзлар: методология, фалсафа, диалектик, жумладан, синергетик фикрлаш, цивилизация, хуқуқий борлик, корреляцион-функционал қонунлар, субстанционал қонунлар, жиной-хуқуқий ҳодисалар, жиноят, жиной жавобгарлик ва жиной жазо.

Тизимли ўрганиш хуқуқий борликдаги субстанционалликни билишни тақозо қилади. Жумладан, жиноят, жиной жавобгарлик ва жиной жазонинг субстанционал бир – бутунлигини аниқлаш ва уларни таркибий қисмларга бўлиш, уларнинг ўзаро боғлиқларини аниқлаш катта назарий аҳамиятга эгадир. Шунинг учун ҳам Россиялик таникли олим юридик фанлари доктори, профессор Ю.В.Голик “Жиноят хуқуқи фалсафаси амалда ҳозирги замон назариялари томонидан тадқиқ қилинмаяпти. Шу билан бирга жиноят хуқуқи назарияси шундай чегарага келиб қолдики, унинг янада илгари ҳаракат қилиши, демак ва жиноятчиликка қарши курашда реал ютуқлари салмоқли фалсафий асосларсиз мумкин эмас”, деган эди. [1, 2 с.] Кўриниб турубдики, жиноят хуқуқи фалсафаси фани жиноят хуқуқи фани учун методологик асосга эга. Агар жиноят хуқуқи фанида жиной хуқуқий легистик билиш асосий ўринни эгалласа, жиноят хуқуқи фалсафаси фанида эса юридик билиш, яъни учта жиной-хуқуқий ҳодиса – жиноят, жиной жавобгарлик ва жиной жазога хос объектив қонуниятларни тадқиқ қилиш биринчи ўринга чиқади. Бу фалсафий онтология, диалектика ва билиш назарияси қўллаш асосида амалга ошади.

Методологик билимлар асос, манба ва восита бўлувчи қисмларга бўлинади. Субстанционал ёндошиш ва унга боғлиқ ҳолда синергетик фикрлаш ҳам методология, жумладан, фалсафий методология асосларининг асосидир.

Жиной-хуқуқий ҳодисаларни ўрганишнинг ҳозирги кунда мамлакатимизда икки концепцияси мавжуд. Агар хуқуқ ва жиноят хуқуқини ўрганишнинг биринчи концепцияси тарихни материалистик тушуниш доирасида бўлса, унда назарий тадқиқот натижалари иқтисодий материализмга олиб боради. Унда илмий – тадқиқот соҳасида хуқуқни ўрганишнинг биринчи ва иккинчи методологик даражалари диалектик ва тарихий материализм бўлиб қолади.

Жинойт ҳуқуқини иккинчи концепция, яъни тарихни диалектик маданий тушуниш доирасида ўрганишнинг эса қуйидаги фалсафий ва нофалсафий методологик даражалари мавжуд: 1) борлиқ тўғрисидаги диалектик маданий тушуниш, жумладан, синергетик ёндошиш билан тўлдирилган таълимот; 2) тарихни диалектик маданий тушуниш ва синергетик ёндошиш негизида шаклланган ижтимоий фалсафа; 3) ҳуқуқни диалектик маданий тушуниш ва синергетик ёндошиш негизида шаклланаётган ҳуқуқ фалсафаси ва давлат ва ҳуқуқ назарияси; 4) қолган юридик фанларнинг бир - бирига нисбатан методологик субординацион аҳамияти. Жумладан, жиноят ҳуқуқи фани жиноят процесси фани учун моддий асос вазифасини бажаради.

Тадқиқотлардан кўриниб турибдики, тарих, жумладан, ҳуқуқни диалектик маданий тушунишга мувофиқ, жамият мавжудлигининг негизини маданий борлиқнинг корреляцион--функционал бир-бутунлиги ташкил этади, ва демакки, шу асосда тарихий материализмда ўргатилган умумсоциологик қонунлар тўғрисидаги қарашлар чеклангандир, деб айтиш мумкин. Аксинча, ҳар қандай юридик қонун маданий борлиққа хос тўртта корреляцион-функционал қонунлар – социал асос қонуни, моддий асос қонуни, маънавий асос қонуни ва бошқариш ва тартибга солиб туриш қонунлари атрофида айланади. Жиноят кодекси бошқариш ва тартибга солиб турувчилик қонунининг намоён бўлиш шаклларида биридир. Инсон ва унинг бирликлари маданий борлиқ, жумладан, ҳуқуқий маданиятнинг яратувчиси, субъекти ва ташувчиси бўлгани учун жамиятда моддий неъматларни ишлаб чиқариш эмас, балки корреляцион-функционал қонунлар ичида социал асос қонуни барча ижтимоий, жумладан, ҳуқуқий ҳодисалар юзага келишини белгиловчидир. Қолган корреляцион-функционал қонунлар – моддий асос, маънавий асос, бошқариш ва тартибга солиб турувчилик қонунлари эса генезиси ва амал қилишига кўра параллел кучга эгадирлар.

Маданий борлиқнинг муайян типлари муайян фуқаролик жамиятлари, яъни цивилизациялар хилма - хиллигини белгилаб келади. Бундан барча Жиноят кодексларининг цивилизацияларга боғлиқлиги қонуниятини келиб чиқади.

Маданий борлиқнинг корреляцион - функционал бир - бутунлигини таъминловчи, тизим ташкил этувчи субстанционал элементлари – субстрати, мотиви, гносеологик асоси, яшаш усули ва манбаи ҳар қандай ҳуқуқ, жумладан, жиноят ҳуқуқи тизимининг юзага келишида устувор, тизим ташкил этувчи кучга эга бўлиб қолаверади. Ижтимоий, ҳуқуқий процесс, жумладан, жиноят ҳуқуқи тизими такомиллашиши эса маданий борлиқнинг бир-бутунлиги, илгарилама доиравий айланиши ва эҳтиёжнинг ошиб бориши қонунларидан иборат субстанционал қонунларидан келиб чиқади. Жамиятнинг ривожланиши унинг ядроси – маданий борлиқ ривожланишининг субстанционал қонунларига боғлиқ экан, улар ҳар қандай қонун, жумладан, жиноят ҳуқуқи қонунчилигининг шаклланиши ва такомиллашиши – субъектив ҳуқуқдан ҳуқуқий институтга ва ундан унинг реализацияси томон боришидан иборат доиравий айланиши қонуниятинида устувор бўлиб туради.

Ҳуқуқий борлиқнинг тизим ташкил этувчи субстанционал элементлари – инсон ва унинг бирликлари унинг юзага келишининг субъекти - субстрати,

англаган ҳуқуқий эҳтиёж мотиви, ҳуқуқий онг гносеологик асоси, ҳуқуқий фаолият яшаш усули ва ҳуқуқий фаолиятнинг биринчи босқичи – ҳуқуқ ижодкорлиги натижалари эса иккинчи тартибдаги манбаи вазифаларини ўтайди. Ҳуқуқий борликнинг субстанционал элементларининг генетик боғланишларидан ҳуқуқий борликнинг бир - бутунлиги, илгарилама доиравий айланиши ва ҳуқуқий эҳтиёжнинг ошиб бориши субстанционал қонунлари келиб чиқади ва ҳуқуқий ҳаётнинг мазмунини белгилаб беради. Бу қонунлар жиноят ҳуқуқи тизимида ҳам намоён бўлади ва ўзига хос жинойи-ҳуқуқий боғланишларни келтириб чиқаради.

Ҳуқуқий борликнинг универсал, тузилмавий, детерминацион ва функционал алоқадорликлари ҳам мавжуд бўлиб, улар унинг субстанционал қонунларига боғлиқ ҳолда юз беради. Улар жиноят ҳуқуқини ўрганишда ҳам дунёқараш ва методологик аҳамиятга эга. Ҳуқуқий борликқа хос ҳуқуқий қонуният ва алоқадорликлар тизимидан ҳар қандай қонунининг, жумладан, Жиноят кодексининг ижтимоий ҳаётнинг моддий, социал, сиёсий ва маънавий соҳаларининг илгарилама субстанционал доиравий айланиш қонуниятларига функционал боғлиқлиги жараёнлари келиб чиқади.

Хуллас, жинойи-ҳуқуқий ҳаётга ҳам хос бўлган субстанционал, универсал, структуравий, детерминацион ва функционал алоқадорликларни аниқлаш жинойи-ҳуқуқий ходисаларни тадқиқ қилишда методологик аҳамиятга эга.

Юриспруденция, жумладан, жиноят ҳуқуқи фанида илмий-тадқиқот ишларида фалсафий ва нофалсафий методологик концепцияларининг ўрнини Ўзбекистон Республикаси раҳбарияти фаолияти билан боғлиқ ҳолда юзага келаётган тарих ва ҳуқуқни диалектик маданий тушуниш ва унга асосланган синергетик ёндошиш методологияси билан тўлдириш зарур. Бу илмий - педагогик жараён икки йўл билан, биринчидан, юридик фанларда диалектик, жумладан, синергетик фикрлашни кучайтириш орқали, фан объектидаги ўзаро диалектик алоқадорликларни ёритиш орқали ва иккинчидан, юридик факультетларида фалсафа фанини ўқитишни юридик фанларга ихтисослаштириш орқали - диалектик, жумладан, синергетик фикрлашни сингдириш орқали амалга ошади. Бу илмий жараён ҳуқуқ фалсафаси ва ундан сўнг жиноят ҳуқуқи фалсафасининг бойишига ҳам имкон беради.

Кейинги вақтларда олий ўқув юртларининг магистратура босқичларида “Фаннинг фалсафий масалалари” ўқув курси ўтила бошланди. Фалсафа фани ҳар қандай фан, жумладан, жиноят ҳуқуқи фанининг биринчи даражали методологик асоси – фалсафий методологияси ҳисобланади. “Фаннинг фалсафий масалалари” ўқув курсини юридик институтларида “Юридик фанларнинг фалсафий масалалари” тарзида ўқитилиши мақсадга мувофиқдир.

Хулоса.

1. “Фаннинг фалсафий масалалари” фанидан дарс бераётган профессор-ўқитувчилар ихтисослик фанлари ютуқларини умумлаштира олишлари керак. Бу “Илмий тадқиқот методологияси” фанини ўқитишга ҳам дахлдордир. Мақсад - тадқиқотчи ўз тадқиқот объектининг диалектик алоқадорликлари, жумладан, синергетик хусусиятларини топа олсин.

2.Фалсафа фанини ихтисослаштириб ўқитмаслик ижодий фикрлашнинг саёзлашишига олиб келади. Аксинча, диалектик, жумладан, синергетик қонуниятларни излаб топиш давр талабидир. Бу бевосита тадқиқотчи ва талабаларда диалектик фикрлашнинг кучайишига олиб боради.

3.Янгича дунёқарашга эга бўлган ҳуқуқшунос кадрларни тайёрлашда, дарслик ва услубий қўлланмаларни яратишда догматизмдан қочишимиз, ижтимоий, жумладан, ҳуқуқий ҳаётга легистик эмас, балки юридик ёндашишимиз зарурдир. Юридик ёндошиш орқали талабаларга жиной – ҳуқуқий воқеаликка диалектик ёндашишини синергетик жиҳатлари ила сингдиришимиз лозим.

Фойдаланилган адабиёт:

1.Философия уголовного права. //Сост., ред. и вступ. статья докт. юрид. наук, проф. Ю.В.Голика. –СПб.: Издательство Р.Асланова “Юридический центр Пресс”, 2004. С.2.